

**DICCIONARIO
GRIEGO-ESPAÑOL**

IV/V d.C.   **Chrysostomus, Iohannes** scriptor ecclesiasticus et **Pseudo Chrysostomus**
(Chrys.)
Haidacher, S., *ZKT* 31, 1907, p. 351.
Hom.in Ps.115.1-3 = Homilia in Ps.115.1-3.

Haidacher 1907b.pdf

---

weisen ergibt, seinen Zuhörern vorlegen will. Letzteres gehört ja auch zur Aufgabe des Exegeten, der zugleich Prediger ist; und diese Betrachtungsweise der Schrifttexte bezeichnet Chrysostomus konstant mit dem Ausdruck *desopia*.

Die Homilie ist in Vergleich zu setzen mit der erbaulichen Erklärung zu den Eingangsworten des 41. Psalmes V 130—143 oder mit den zwei Homilien über Ps. 48, 17 *Ne timueris, cum dives factus fuerit homo* V 501—518 und 518—524; die letztgenannten stehen zur ausführlichen Expositio in Ps. 48 V 203—223 im nämlichen Verhältnisse wie die Homilie *Eis tò 'Επίστευσα, διό ελάλησα* zur ausführlichen Expositio in Ps. 115 V 308—316. Auch die Homilie *In s. Phocam martyrem atque* in Ps. 141, 1 II 704—710 befaßt sich mit der Erklärung eines einzigen Psalmverses.

Die Homilie *Eis tò 'Επίστευσα, διό ελάλησα* ist meines Erachtens unbedingt als echt anzusehen und entspricht in Wort und Gedanke vollkommen der Predigtweise des hl. Chrysostomus. Die kurze Polemik gegen Arianer und Pneumatomachen spricht für ihre Abfassung im Zeitalter des hl. Chrysostomus. Die in der Einleitung durchgeführte Parallele zwischen der honigsammelnden Biene und dem christlichen Prediger, der auf der blumenreichen Wiese der Psalmodie geistigen Honig für die Zuhörer sammelt, entspricht durchaus den ähnlichen Proverben mehrerer Chrysostomus-Predigten. Von der prophetischen Kenntnis, mit welcher der König David das Mysterium der Inkarnation des Logos vorherseht, redet der hl. Chrysostomus an vielen Stellen in ähnlicher Weise wie hier. Den scheinbaren Widerspruch zwischen Ps. 115, 2 *Omnis homo mendax* und Job 1, 8 *Iustus, verax, colens Deum* hebt der Kirchenlehrer an anderen Orten ebenfalls hervor und löst ihn auf die nämliche Art wie in der vorliegenden Homilie. Die Wohlthaten Gottes werden hier in ähnlichen Ausdrücken und Wendungen gruppiert und aufgezählt, wie wir dies beim hl. Chrysostomus oftmals wiederfinden. Vgl. die Bemerkungen zum Texte.

Die Homilie ist zwar nicht großartig angelegt wie andere Predigten des Heiligen; sie ist aber keineswegs minderwertig, sondern ein Muster einer gefälligen, der Erbauung dienenden Behandlung eines Bibeltextes; sie zeigt uns wieder die hohe Begabung des Goldmundes, in dessen Hand ein kurzes Schriftwort zur kostbaren „Perle“ wird, die nach allen Seiten hin ihren Glanz ausstrahlt — *μαργαρίτης . . . δια πάντων ἀπολάμπων* (XII 358 F. Homilie, vorgetragen in der Anastasia-Kirche zu Konstantinopel).

III.

Cod. Basleens. 39.
olim B. II. 15 (s. IX-X),
fol. 388r—386r.

Τοῦ ἐν ἀγίοις Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου· Εἰς τὸ Ἐπί-
στευσα, διὸ ἐλάλησα.

Φασί ποτε τὴν μέλισσαν κούφοις πτεροῖς δέν-
δρεσι καὶ βοτάναις ἀνθοφόροις ἐπιπταμένην καὶ τὴν
ἐν ταῖς τῶν ἀνθῶν ἰδέαις ἐγκειμένην νοτίδα ἀβλαβῶς
ληστεύουσαν τὸ γλυκύτατον κηρίον τοῦ μέλιτος τοῖς
ἀνθρώποις ἐκείθεν πορίζεσθαι. Τοιοῦτοί εἰσιν οἱ τῆς
ἐκκλησίας διδάσκαλοι· κούφῳ γὰρ τῷ πτερῷ τῆς δια-
10 νοίας ἐπὶ τὸ καλλίχλοον ἔαρ τῶν γραφῶν ἐπιπτάμενοι
καὶ τὴν ἐν τῷ γράμματι ἐγκειμένην νοτίδα τοῦ πνεύ-
ματος ἀρνούμενοι τὸ γλυκύτατον τῆς πίστεως μέλι εἰς
τὰς τῶν ὑπὸ κούφῳ καρδίας ἡρέμα ἐνραινέουσιν. Δεδρο-
δὴ καὶ ἡμεῖς, ἀγαπητοί, μιμησάμενοι τὴν μέλισσαν καὶ
15 ταῖς ἀκτίσι τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης τὸν νοὺν ἐκ-
θερμάναντες ἐπὶ τὸν ἀνθηρότατον λειμῶνα τῆς ψαλ-
μῳδίας θερμῷ τῷ πνεύματι καταδράμωμεν. Τί γὰρ
ἡμῖν ὁ ὑποψαλθεὶς ἀρτίως ψαλμὸς ἔλεγεν; Ἐπί-
στευσα, διὸ ἐλάλησα. Ποίαν δὲ ἔχει δύναμιν ὁ
20 λόγος; Ἀναγκαῖόν ἐστι τὸ ἐν τῷ βᾶθει τοῦ γράμ-
ματος κείμενον μελισσταγὲς νόημα ἀρρυσάμενους ἡμᾶς
πάσιν ὅμιν τοῖς διηρώσι, καθ' ὃ μὲν ἰσχύομεν, πότιμον
τὸ ρεῦμα τοῦ λόγου κεράσαι.

Ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα. Ὡς περ οἱ βουλό-
25 μενοι ἐπὶ τινος πράγματος διηγήσασθαι τισι πρότερον
αὐτοὶ ἐν πληροφορίᾳ γίνονται καὶ οὕτως ἄρχονται
λεπτομερῶς τὸ πρᾶγμα διδάσκειν, ὡσαύτως καὶ ὁ
προφήτης μέλλον διδάσκειν ἡμᾶς αὐτὸς ἐν πληρο-
φορίᾳ πρότερον γίνεται περὶ τῆς τοῦ θεοῦ ὑπάρξεως
καὶ τῆς ἐν Χριστῷ ἐλπίδος ἀποκειμένης τοῖς ἀνθρώ-
ποις· λέγει· Ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα. Οὐκ ἦν

[1 Τοῦ ἐν ἀγίοις κτέ] Τοῦ αὐτοῦ. Ps. 115, 1—3.

[2 ἀρνούμενοι] ἀρρυσάμενοι

[3 εἰς τὰς . . . καρδίας] ἐν ταῖς . . . καρδίαις

[4 Ποίαν] Οἴαν

[5 ἀρρυσάμενους] ἀρρυσάμενους

γὰρ αὐτῷ ἀσφαλές, μὴ πιστεύσαντι πρότερον καὶ πληροφορηθέντι περὶ ὧν ἔμελλε διηγήσασθαι, ἄρξασθαι τοῦ διδάσκειν· διὸ ἀναγκαίως προτάσσει λέγων· Ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα. Τί δὲ καὶ ἐπίστευσα; 5 Ἐπίστευσα τὸν θεὸν πατέρα εἶναι Χριστοῦ, οὐ κτίστην καὶ ποιητὴν, ἀλλὰ γεννήτορα· καὶ τοῦτο πληροφορηθεὶς ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα· οὐδὲ περιειργασάμην τὴν φύσιν τοῦ θεοῦ, ὅποια τε καὶ πόση ἐστίν, ἀλλ' ἐπίστευσα τὸν Χριστὸν θεοῦ εἶναι υἰόν, πρὸ 10 αἰῶνιον ἀφράστως ἐκ πατρὸς γεννηθέντα, καὶ τοῦτο πληροφορηθεὶς ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα.

Ἄλλὰ τοῦτον τὸν ψαλμὸν εἰ καὶ ἔχουσιν Ἰουδαῖοι, ψάλλειν ἀληθεία οὐ δύνανται | οὐ γὰρ ἐπί- f. 383v
στευσαν τὸν θεὸν πατέρα εἶναι τοῦ Χριστοῦ οὐδὲ 15 ἔγνωσαν τὸν Χριστὸν υἰὸν εἶναι θεοῦ· εἰ γὰρ ἔγνωσαν, οὐκ ἂν τὸν κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν. Τοῦτον τὸν ψαλμὸν εἰ καὶ ἔχουσιν Εὐνομαιοὶ καὶ Ἀρειανοί, ἀλλ' ἐν ἀληθείᾳ ψάλλειν οὐ δύνανται· οὐ γὰρ ἐπίστευσαν τὸν θεὸν εἶναι γεννή- 20 τορα τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ κτίστην καὶ ποιητὴν, οὐδ' αὖ πάλιν ἐπίστευσαν τὸν Χριστὸν εἶναι υἰὸν τοῦ θεοῦ, κτίσμα εἶναι αὐτὸν λέγοντες καὶ ποίημα· Χριστὸν δὲ ἀθετοῦντες τὸν πατέρα ἀθετοῦσιν. Ἄκουε τῆς γραφῆς λεγούσης· Εἴ τις τὸν υἰὸν οὐκ ἔχει, οὗτος 25 οὐδὲ τὸν πατέρα ἔχει. Ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα. Τοῦτον τὸν ψαλμὸν εἰ καὶ ἔχουσι Μακεδονιοὶ, ψάλλειν ἐν ἀληθείᾳ οὐ δύνανται· οὐ γὰρ ἐπίστευσαν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ ἐκ πατρὸς ἐκπορευόμενον ἀρρήτως εἶναι θεόν· τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα οὐκ 30 ἔχοντες, οὐδὲ τὸν Χριστὸν ἔχουσιν. Ἄκουε Παύλου λέγοντος· Εἴ τις τὸ πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. Πᾶς οὖν ὁ ὀρθῶς πιστεύων εἰς πατέρα καὶ υἰὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα, τοῦτο λέγει Ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα.

16 I. Cor. 2, 8.

24 I. Jo. 2, 23; II. Jo. 9.

29 εἶναι θεόν | εἶναι θεὸν τὸ πνεῦμα

31 Rom. 8. 9.

Ἴδωμεν δὲ καὶ τὸν ἐξῆς στίχον, τί βούλεται λέ-
 γειν μετὰ τὸ Ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα· Ἐγὼ
 δὲ ἐταπεινώθην σφόδρα. Ἄλλ' ὁ μὴ νοῶν δοκεῖ
 ἀνακόλουθον εἶναι τὸν στίχον· ἄλλ' εἰάν νοήσῃ ἕκα-
 5 στος ἡμῶν, καθὼς καὶ Δαυὶδ ἐνόησε, περὶ τοῦ θεοῦ
 καὶ περὶ ἑαυτοῦ λέγει· Ἐγὼ δὲ ἐταπεινώθην
 σφόδρα. Ὁφθαλμοῖς καρδίας τὴν ἀνέκφραστον καὶ
 ἀνεκδιήγητον τοῦ θεοῦ μεγαλειότητα θεωρήσας, ὅτι
 10 ὅσον ὁ οὐρανὸς διαφέρει μύρμηκος, τοσοῦτον θεὸς
 αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τοῦτο νοήσας καὶ ἐκπλα-
 γεῖς λέγει· Ἐγὼ δὲ ἐταπεινώθην σφόδρα. Τοῦτο
 καὶ Ἀβραὰμ θεωρήσας, ὅτι ἐν συγκρίσει θεοῦ αὐτὸς
 γῆ ἐστὶ καὶ σποδός, ἔλεγεν· Ἐγὼ δὲ εἰμι γῆ καὶ
 15 σποδός. Οἱ γὰρ ὑπερήφανοι μὴ γινώσκοντες τὸν
 θεὸν οὐδὲ ἑαυτοὺς ἴσασι, τί εἰσι· πῶς γὰρ τὸν δημι-
 ουργὸν πρότερον μὴ ἐπεγνωκῶς ἑαυτὸν ἐπιγνώσεται,
 ὅτι πλάσμα ἐστίν; Ὅτι δὲ ἐκ τοῦ μὴ εἰδέναι τὸν
 κύριον προσγίγνεται ἡ ὑπερηφανία, μαρτυρησάτω μοι
 ἡ γραφὴ λέγουσα· Ἀρχὴ ὑπερηφανίας τὸ μὴ
 20 εἰδέναι τὸν κύριον· ἐκ γὰρ τοῦ ποιήσαντος
 αὐτὸν ἀπέστη ἡ καρδία αὐτοῦ. Οὐ τοιοῦτος ὁ
 Δαυὶδ· ἀλλ' ἐγνωκῶς, ὅτι καρδίαν συντετριμ-
 μένην καὶ ταπεινωμένην ὁ θεὸς οὐκ ἐξου-
 25 δενώσκει, ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν, ἵνα ὑψωθῇ· πᾶς
 γὰρ ὁ ὑψῶν ἑαυτὸν ταπεινωθήσεται, | f. 384r
 ὁ δὲ ταπεινῶν ἑαυτὸν ὑψωθήσεται. Τοσοῦτον
 ἀγαθόν ἐστιν ἡ ταπεινοφροσύνη· ὅτι αὐτὸς ὁ κύριος
 ἡμῶν ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν καὶ ἡμᾶς βουλόμενος πρὸς
 30 τὴν ὁμοίτητα τῆς αὐτοῦ ταπεινοφροσύνης ἐλαγαγεῖν
 λέγει· Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρῶτος εἰμι καὶ
 ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ.

Ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα, ἐγὼ δὲ ἐτα-
 35 πεινώθην σφόδρα. Ἐγὼ εἶπα ἐν τῇ ἐκστάσει

13 Genes. 18, 27.

19 Eceli. 10, 14. 15.

22 Ps. 50, 19.

24 Luc. 18, 14.

30 Matth. 11, 29.

μου πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης. Καὶ πῶς ἀκούομεν τὸν Ἰὼβ ἄνδρα ἀληθινόν; Μαρτυρεῖ γὰρ αὐτῷ ὁ θεὸς λέγων· Προσέσχεσ τῷ θεράποντί μου Ἰὼβ, πῶς οὐκ ἔστι τῶν κατ' αὐτὸν ἐν πάσῃ
 5 τῇ γῆ; Ἄνθρωπος ἀμεμπτος, δίκαιος, ἀληθινός, ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς πονηροῦ πράγματος; Εἰ οὖν ἀληθὴς ὁ Ἰὼβ γέγραπται καὶ μαρτυρεῖται παρὰ τοῦ θεοῦ, πῶς λέγει Δαυὶδ ἀποφαινόμενος κατὰ πάντων· Ἐγὼ δὲ εἶπα ἐν τῇ ἐκ-
 10 στάσει μου· πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης; Πρὸς ὃ ἐροῦμεν, ὅτι ὅσον ἐν συγκρίσει τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ὁ Ἰὼβ ἦν ἀληθινός, ὅσον δὲ ἐν συγκρίσει θεοῦ κακείνος ψεύστης ἐτύχχανεν. Οὐδεὶς γὰρ καθαρὸς ἀπὸ ρύπου, οὐδ' ἂν μία ἡμέρα ἢ ζωῆ
 15 αὐτοῦ. Εἰ δὲ οὐδεὶς ἀναμάρτητος, δῆλον ὅτι οὐδὲ ἔστιν ἀψευδής, εἰ μὴ ὁ μόνος ὁ θεός. Ὅμοιος δὲ καὶ τὸν Βαρνάβαν ἀκούομεν εἶναι ἀγαθόν· ὅσον ἐν συγκρίσει τῶν ἄλλων ἀνθρώπων καὶ ἀγαθὸν αὐτὸν οἶδαμεν, ὅσον δὲ ἐν συγκρίσει θεοῦ καὶ οὗτος οὐκ ἔστιν
 20 ἀγαθός· οὐδεὶς γὰρ ἀγαθός, εἰ μὴ ὁ μόνος ὁ θεός. Καὶ ὡς περ ἐν ὥρῃ ἑσπέρας λέγει τις φωτεινὸν τὸν ἀστέρα ὅσον ἐν συγκρίσει τῶν ἄλλων ἀστέρων, ἡλίου δὲ φανέντος οὐκ ἂν τις εἴποι φωτεινὸν τὸν ἀστέρα διὰ τὸ τῇ ὑπερβαλλούσῃ αἰγλῇ τοῦ ἡλίου
 25 καλύπτεσθαι τὴν λαμπρότητα τοῦ ἀστέρος, ὡσαύτως καὶ ἀνθρωπὸν φαμεν εἶναι ἀληθινὸν καὶ ἀγαθὸν ὅσον ἐν συγκρίσει τῶν ἄλλων, ὅσον δὲ ἐν συγκρίσει θεοῦ οὐκ ἔστιν ἀληθὴς ἄνθρωπος· πᾶς γὰρ ἄνθρωπος ψεύστης.
 30 Ἄλλὰ δεῦρο, ἀγαπητοί, τρέψομεν τὸν λόγον, ἵνα ἐτέραν ἐν αὐτῷ νοημάτων χάριν ἐκλάμπουσαν εἴρωμεν. Ἐγὼ δὲ εἶπα ἐν τῇ ἐκστάσει μου πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης. Δαυὶδ ὁ μακάριος, ὁ ἐν παι-

3 Job 1, 8.

10 Πρὸς δ] Πρὸς ὄν.

13 Job 14, 4, 5.

16 Act. 1 23.

20 Marc. 10, 18; Luc. 18, 19.

διφ φιλόλογος, ὁ ἐν ἡλικίᾳ φιλόπονος, ὁ ἐν τῷ γήραφίλοσοφος, Δαυὶδ ὁ μακάριος θεόφιλος ὢν καὶ βου-
 λόμενος θεὸν περιαιρῆσαι ὀφθαλμοῖς καρδίας, ὁποῖός
 ἐστίν, ἔξω γενόμενος τῶν σαρκικῶν ἐπιθυ- f. 384v
 5 μῶν καὶ τῷ νῷ τὸν ἀέρα παραδραμῶν καὶ τὰς νε-
 φέλας ὑπερκύψας καὶ τὸν οὐρανὸν ὑπεραλόμενος καὶ
 τὰς ἀγγελικὰς δυνάμεις παραπετασθεὶς καὶ εἰς αὐτὸ
 τὸ αὐλον καὶ ἀκραιφνέστατον εἶδος τοῦ θεοῦ ἐμβα-
 τεύσας καὶ θεωρήσας τὴν αἴγλην ἐκείνην καὶ τὴν
 10 ἀστραπὴν τῆς θεότητος ἀνείκαστον μεγαλειότητα οὖσαν
 καὶ νοήσας, ὅτι οὐδεὶς ἀνθρώπων οὐδὲ μία γλῶσσα
 ἀνθρωπίνῃ ἱκανὴ ἐστὶ διηγῆσασθαι τὸ μέγεθος τοῦ
 θεοῦ, γεγονώς ἐν τοιαύτῃ ἐκστάσει καὶ καταμαθὼν
 ἀκριβῶς θαρσῶν ἀποφαινεται λέγων· Ἐγὼ δὲ εἶπα
 15 ἐν τῇ ἐκστάσει μου· πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης.

Ἄλλὰ δεῦρο πάλιν τρέψομεν τὸν μαργαρίτην
 τοῦ λόγου καὶ ὑπὸ τῆς ἐγκειμένης αἴγλης τοῦ πνεύ-
 ματος τὸν νοῦν ἡμῶν καταυγάσωμεν. Οἶδα, ἀγα-
 πητοί, ἐγὼ καὶ γεωργὸν ἔμπειρον ἀπὸ μιᾶς χώρας
 20 ἐν ἐνιαυτῷ τρεῖς καρποὺς λαμβάνοντα· μιμησόμεθα
 οὖν καὶ ἡμεῖς τοὺς γεωργοὺς, τῇ δικέλλῃ τοῦ πνεύ-
 ματος σκάλλομεν κατὰ τὸν προφήτην τὸν λέγοντα· Νυκ-
 τὸς μετὰ τῆς καρδίας μου ἠδολέσχουν καὶ
 ἔσκαλλεν τὸ πνεῦμά μου. Πρῶτον οὖν τοῦ γράμ-
 25 ματος ἐθεωρήσαμεν στίχον, τὸν δεῦτερον ἐλάβομεν,
 ἔτι τὸν τρίτον θεωρήσομεν· Ἐγὼ δὲ εἶπον, φησὶν,
 ἐν τῇ ἐκστάσει μου· πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης.
 Θεώρει μοι πάντα ἄνθρωπον ἑαυτῷ ὑπογράφοντα
 πολλά ἔτη ζωῆς, βουλόμενον οἰκοδομεῖν καὶ κατα-
 30 φυτεύειν καὶ τὰ τέχνα αὐτοῦ ἐκτρέφειν καὶ κατὰ τῶν
 ἀδικούντων δὲ αὐτὸν ἐντυγχάνειν καὶ ἐπαγγελλόμενον
 τοὺς ἐχθροὺς ἀμύνασθαι, φυλακίζειν, δεσμεύειν, ἐξορί-
 ζειν ἢ καὶ ἄλλο τι ποιεῖν χαλεπώτερον καὶ μετ' οὐ
 πολὺ αὐτῇ τῇ νυκτὶ ἢ μετὰ δύο ἢ τρεῖς ἡμέρας ἀπο-
 θνήσκοντα, καὶ ὄψῃ, πῶς πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης·
 ἃ γὰρ ἐπηγγείλατο, οὐκ ἐποίησεν. Ἄλλὰ πᾶς μὲν ὁ

22 Ps. 76, 7.

26 ἐτι ἐπί.

τὸν βίον τοῦτον ἀγαπῶν ἀνθρώπος ψεύστης ἐστίν. ὁ
 δὲ τὸν βίον τοῦτον ἐν ἀρεταῖς μεταδιώκων οὐκ ἐστὶ
 ψεύστης· οὐ γὰρ ἐστὶν ἀνθρώπος ὁ τοιοῦτος, ἀλλὰ
 θεός, οὐ διὰ τὴν οἰκειάν φύσιν, ἀλλὰ διὰ τὴν τοῦ
 5 ἐνοικοῦντος ἐν αὐτῷ χάριν, οἷος ἦν Παῦλος καὶ Πέ-
 τρος, οἵτινες εἶχον ἐν αὐτοῖς λαλοῦντα Χριστόν·
 οὗτοι γὰρ οὐκ ἦσαν ψεῦσται, ἀλλ' ἀληθεῖς· οὐδὲ γὰρ
 ἦσαν ἀνθρώποι, πνεῦμα γὰρ εἶχον θεῖον λαλοῦν ἐν
 αὐτοῖς. Τοῦτοις οὐκ ἔμελε περὶ χρημάτων, | f. 385r
 10 οὐ περὶ κτήσεων· πῶς γὰρ ἂν τούτοις ἔμελεν, ὅποτε
 ἔλεγεν αὐτοῖς· Μὴ κτήσησθε χρυσὸν μηδὲ ἄρ-
 γυρον μηδὲ χαλκὸν εἰς τὰς ζώνας ὑμῶν; Οὔτε
 ἠπείλουν ἀμύνασθαι ἐχθρούς· οὐδὲ γὰρ εἶχον ἐχθρούς.
 Ἐφύλαττον γὰρ τὸ τοῦ κυρίου πρόσταγμα λέγοντος·
 15 Ἄγαπάτε τοὺς ἐχθρούς ὑμῶν καὶ εὐχεσθε
 ὑπὲρ τῶν διωκόντων ὑμᾶς. Οὗτοι ἔτη πολλά εἰ-
 τοῖς οὐκ ὑπέγραψον ζωῆς· ἕκαστος γὰρ αὐτῶν ἔλεγε·
 Καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω νῆ τὴν ὑμετέραν καύ-
 20 καὶ ἀληθεῖς, ὡς ἀποθνήσκοντες καὶ ἰδοὺ
 ζῶμεν. Ὅσον γὰρ ἐν τῷ φαινόμενῳ, ὡς πλάνοι
 ἐσμὲν ἀνθρώποι γὰρ φαινόμενοι ὅσον δὲ ἐν τῷ κη-
 ρύγματι τῆς καρδίας καὶ τῆς πολιτείας, ἀληθεῖς ἐ-
 25 σμεν. Καὶ ἀποθνήσκοντες καὶ ἰδοὺ ζῶμεν.
 Ὅσον γὰρ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ προθέσει, καθ' ἑκάστην
 ἡμέραν ἀποθνήσκομεν, ὅσον δὲ τῇ τοῦ κυρίου πίστει,
 ζῶμεν.

εἶτα μετὰ τοῦτο· Ἐγὼ δὲ εἶπα ἐν τῇ ἐκ-
 στάσει μου πᾶς ἀνθρώπος ψεύστης, ἐπάγει·
 30 Τί ἀνταποδώσω τῷ κυρίῳ περὶ πάντων ὧν
 ἀνταπέδωκέ μοι; Θεωρήσας ὁ προφήτης τὴν ἐξ

5 Bgl. II Tim. 1, 14.

7 οὐδέ] οὔτε.

11 Matth. 10, 9.

12 οὐδέ] οὔτε.

15 Matth. 5, 44.

18 I. Cor. 15, 31.

19 II. Cor. 6, 8. 9.

αρχῆς τοῦ κυρίου δωρεάν δεδομένην καὶ ἀπορῶν
 πρὸς τὴν ἀνταπόδοσιν τῶν παρὰ θεοῦ δωρημένων
 αὐτῷ ἀγαθῶν λέγει· Τί ἀνταποδώσω τῷ κυρίῳ
 5 δι' ἐμὲ ἐτάνωσε φωτοφόροις ἄστροις αὐτὸν διαφεῖς,
 ἥλιον δι' ἐμὲ ἔπηξε χρυσοειδέσιν ἀκτίσιν αὐτὸν περι-
 υφήνας, σελήνην δι' ἐμὲ ἐθεμελίωσε νυκτοπόρον τὰ
 ἀμαυρὰ τῆς νυκτὸς ἀγάζουσαν, πλωτήρων καὶ ὁδοι-
 πόρων ἠνίοχον, γῆν δι' ἐμὲ ἥπλωσε παντοίοις δέν-
 10 δρεσι καρποφόροις καὶ ἀκάρποις κατατυκνώσας, βο-
 τάναις ἀνθοφόροις αὐτὴν κατακοσμήσας, ὑδάτων
 πλήθῃ ἰχθυοτόκων εἰς μίαν συναγωγὴν συνέκλεισε, πι-
 γὰς ὑδάτων ἄλυτροφόρους καὶ γλυκυφόρους ἴαμα τῆς
 δίψης τοῖς ἀνθρώποις ἐξ οἰκείων λαγόνων πηγάζειν
 15 ἠτοίμασεν. Πρὸς οὖν πάσας ταύτας τὰς ἐνεργεσίας
 ἀπορῶν ὁ προφήτης βοᾷ λέγων· Τί ἀνταποδώσω
 τῷ κυρίῳ περὶ πάντων ὧν ἀνταπέδωκέ μοι;
 Ἄλλ' ἐπι βαθέτερον καὶ πνευματικώτερον ἐνοήσας
 ὁ προφήτης Δαυὶδ καὶ θεωρήσας τὰς ἐν Χριστῷ μελ-
 20 λούσας ἐνεργεσίας τῷ ἀνθρώπῳ δίδουσαι ὡς ἤδη πα-
 ρούσας αὐτῷ τὰς κηρύττων λέγει· Τί ἀντα- f. 385v
 ποδώσω τῷ κυρίῳ περὶ πάντων ὧν ἀνταπέ-
 δωκέ μοι; Χοῦν γὰρ λαβὼν ἀπὸ τῆς γῆς ἔπλασέ
 τε καὶ ἐξ οὐκ ὄντων εἰς τὸ εἶναι παρήγαγεν, εἰκόνι
 25 με ἰδίᾳ τετίμηκε, δόξαν μοι ἀγγελικὴν περιέθηκε καὶ
 διὰ τῆς παραβάσεως τῷ θανάτῳ παραλυθέντα με ἐλ-
 θὼν πάλιν ἀνεκαλέσατο· τί ἀνταποδώσω τῷ κυρίῳ
 περὶ πάντων ὧν ἀνταπέδωκέ μοι; Τὸν κατ'
 ἐμοῦ δράκοντα ὄφιν ἐθανάτωσε, πύλας χαλκᾶς τοῦ
 30 θανάτου ἐν τῷ ἄδη αὐτὸς γενόμενος συνέκλασε καὶ
 μοχλοῦς σιδηροῦς συνέτριψε· τί ἀνταποδώσω τῷ
 κυρίῳ περὶ πάντων ὧν ἀνταπέδωκέ μοι; Ἐκ
 τρυφῆς παραδείσου ἐκβλήθέντα με εἰσήνεγκε πάλιν
 οὐ τῇ ἐμῇ δικαιοσύνῃ, ἀλλὰ τῇ αὐτοῦ χάριτι, οὐρανοῦ
 35 μοι πύλας ἠνοιξε, βασιλείαν οὐρανῶν ἐπηγγείλατο,
 κλίμακά μοι ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν τὴν πίστιν ἀνέτειλε·
 τί ἀνταποδώσω τῷ κυρίῳ περὶ πάντων ὧν

14 γλυκυφόρους] γλυκοφόρους.

ἀνταπέδωκέ μοι; Ἄλλ' ἔτι πλείονα τούτων μοι
 ἐχαρίσατο· δι' ἐμὲ γὰρ ὑπέμεινεν ἐμπύσματα καὶ
 ραπίσματα, δι' ἐμὲ ἀκάνθινον στέφανον ἐπὶ τῆς κε-
 φαλῆς αὐτοῦ ἐφόρεσεν, ὄξος σὺν χολῇ μεμιγμένον
 5 ἔπιε, δι' ἐμὲ πολλὰ πέπονθεν, ἵνα καὶ τὴν ἡτοιμασ-
 μένην τοῦ θανάτου πικρίαν καὶ κακίαν ἐκκενώσῃ· τί
 ἀνταποδώσω τῷ κυρίῳ περὶ πάντων ὧν ἀν-
 ταπέδωκέ μοι;

Πολλὰ ζητήσας ὁ προφήτης καὶ ἐμπειρηθὼν τῇ
 10 διανοίᾳ καὶ μηδὲν ἄξιον θεοῦ εὐράμενος ἀνταπόδομα
 τέλειον, ἐν ἰδὼν τῷ πράγματι τοῦ μαρτυρίου ἐπιφέρει
 λέγων· Ποτήριον σωτηρίου λήψομαι καὶ τὸ
 ὄνομα κυρίου ἐπικαλέσομαι. Τοῦτο δὲ τὸ πο-
 τήριον μνησθεὶς τὸ πάθος τοῦ Χριστοῦ. Πάτερ, γάρ,
 15 εἰ δυνατόν παρελθεῖν τὸ ποτήριον τοῦτο,
 παρελθέτω. Ἔχομεν πολλὰ ποτήρια ἐν τῇ γραφῇ
 γεγραμμένα· ποτήριον, φησί, χρυσοῦν Βαβυ-
 λῶνος· ἐπίσταν ἔθνη καὶ ἐμεθύσθησαν. Ἔχει
 καὶ ἡ Βαβυλὼν ποτήριον χρυσοῦν, ἀλλ' οὐκ ἔχει καλὸν
 20 ποτὸν ἐν αὐτῇ· χρυσοῦν γὰρ ποτήριον τῆς Βαβυλῶνος
 ἦν, νοεῖ μοι τὸν περικαλλέστατον λόγον τῶν οἰήσει
 σοφῶν Ἑλλήνων ἔχοντα ἔνδοθεν κράμα θανάσιμον
 τὸ τῆς εἰδωλολατρείας δίδαγμα. Ἄλλ' οὐ τοιοῦτον
 ποτήριον ὁ εὐχόμενος ἐν τῷ ψαλμῷ ἐπιζητεῖ, f. 386r
 25 ἀλλὰ τὸ ποτήριον τὸ ὑπομονῆς καὶ ἀβλήσεως γέμον,
 ἐν ὀνόματι κυρίου ἐσφραγισμένον, οὗ ὁ πῶν τῆς τοῦ
 ἁγίου πνεύματος εὐφροσύνης μεστωθεὶς εἰς τὸν ἅγιον
 τῶν μαρτύρων χορὸν κατασταθήσεται· ἐν Χριστῷ
 30 Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς
 τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Bemerkungen.

Zum Eingang. Chrysostomus knüpft in seinen Predigteingängen öfter
 an Vorgänge in der Natur und im Tierleben an; vgl. II 688
 Hom. De Droside martyre. — Auch die Mönche ahmen die
 Bienen nach und umschwärmten die Honigwaben der Heiligen

14 Matth. 26, 39.

17 Jerem. 51, 7.

Schrift, um daraus geiſtliche Freude zu schöpfen' VII 676 Hom. 68 in Matth. Über die Emsigfeit der Biene vgl. II 126 Hom. 12 de ſtatuis.

- Seite 351 Zeile 6 ἀνδῶν ιδέαις] 'Ιδέα in der Bedeutung von species, Art, wird bei Chryſoſtomus außerordentlich oft gebraucht; I 171 A οὐ μία παρὰ θεῶ γυμνασίας ιδέα I 394 E οὐ μίας εἰσιν ιδέαις I 435 A οὐτε γὰρ κλοπῆς καὶ δόλου τοσαύτας τις οἶδεν ιδέαις II 108 A ἐκάστη νοσημάτων ιδέα VII 461 A πάσαν ἐκίνησα φιλοσοφίας ιδέαν XII 345 A μία τῆς γεωργίας ἡ ιδέα.
- 351, 16 ἐπὶ τὸν ἀνθρωπώτατον λευκῶνα τῆς ψαλμοῦδιαις] Die Heilige Schrift vergleicht Chryſoſtomus öfter mit einer blumenreichen Wieſe, ſo beſonders II 2 Hom. 1 de ſtatuis; III 71, III 386, IV 434.
- 351, 18 ὁ ὀποφθαλθεὶς ἀρτίως ψαλμῶς] Vgl. V 131 B in Ps. 41 ἦν ἅπαντες ὑπεφάλαμεν τήμερον.
- 351, 24 'Επίστευσα κτέ] Den nämlichen Gedanken entwickelt Chryſoſtomus in der 1. Hom. in illud, Habentes eundem Spiritum III 261. Den Propheten und insbeſondere dem König David ſchreibt Chryſoſtomus eine tiefe Kenntnis des Myſteriums der Menſchwerdung des Logos zu z. B. in der Erklärung zu Ps. 41 V 130 ff.
- 352, 7 οὐδὲ περιειργασάμην κτέ] Dieſe Worte richten ſich gegen die Anomöer, die ſich anmaßten, das Weſen Gottes vollſtändig zu begreifen, und vom hl. Kirchenlehrer in mehreren Reden bekämpft wurden.
- 352, 20 οὐδ' αὐ πάλιν] Bei Chryſoſtomus ſehr häufig z. B. VII 193 DE, 194 A, 210 C, 258 A, 452 B, 521 B.
- 353, 4 ἀλλ' ἐάν νοήσῃ κτέ] Der zweite Teil des Satzes hat apoſtopierte Faſſung; man würde etwa erwarten: ἀλλ' ἐάν νοήσῃ ἕκαστος ἡμῶν, καθὼς καὶ Δαυὶδ, νοήσῃ ὅτι περὶ τοῦ θεοῦ καὶ περὶ ἑαυτοῦ λέγει.
- 353, 9 οὐρανὸς διαφέρει μύρμηκος κτέ] Vgl. XI 19 A hom. 3 in Eph.: ὅπερ γὰρ εἰσι κώνωπες πρὸς ἀνθρώπους, τοῦτο πάσα ἡ κτίσις πρὸς τὸν θεόν κτέ.
- 353, 14 Οἱ γὰρ ὑπερήφανοι κτέ] Den nämlichen Gedanken drückt Chryſoſtomus in der 25. Hom. zu Matthäus ſehr ſchön aus VII 312 C: Οὗτος γὰρ μάλιστα ἐστὶν ὁ ἑαυτὸν εἰδὼς ὁ μηδὲν εἶναι ἑαυτὸν νομίζων . . . ὡς ὁ γε πρὸς ἀλαζονείαν αἰρόμενος, ἐκεῖνός ἐστιν ὁ μάλιστα πάντων ἑαυτὸν ἀγνοῶν.
- 354, 1 Καὶ πῶς ἀκούομεν τὸν 'Ιωβ κτέ] Den ſcheinbaren Widerſpruch zwiſchen Ps. 115, 2 und Iob 1, 8 hebt Chryſoſtomus auch in der Pſalmenerklärung V 312–313 hervor und löſt ihn dort in der gleichen Weiſe wie hier.

- 354, 12 ὅσον ἐν σύγκρισει] "Ὅσον gebraucht Chrysostomus genau so wie hier XI 643 D ὅσον πρὸς ὕψισιν IV 479 D ὅσον γὰρ εἰς προαίρεσιν. — Zu σύγκρισις vgl. VII 154 A, 290 C, 462 B, XI 568 E, 595 B, 613 F, 759 D.
- 355, 7 παραπετασθεῖς] Ist abzuleiten von παραπετάσθαι. Die bei späteren Griechen gebrauchte Form πετάσμαι ist auch für Chrysostomus handschriftlich bezeugt; vgl. Migne, Patrol. gr. 58 col. 624 Anm. 11.
- 355, 16 Ἄλλὰ δέδρο πάλιν τρέφωμεν τὸν μαργαρίτην κτέ] Schriftwort vergleicht Chrysostomus öfter mit Perlen und Edelsteinen; VI 280 E φέρε ὑμῖν τοὺς μαργαρίτας τῶν γραμῶν παραδόμεν. Jedes Schriftwort hat einen reichen Sinn; es gleicht der Perle, die nach jeder Seite hin leuchtet, wie man sie auch wenden mag: XII 358 E Μαργαρίτης γὰρ ἐστὶν ὁ τοῦ θεοῦ λόγος διὰ πάντων ἀπολάμπων, οὐκ ἐν τῷ πλεῖθει τῶν ρημάτων, ἀλλ' ἐν βραχύτητι πολλῶν ρημάτων δύναμιν ἐπιδεικνύμενος.
- 356, 4 διὰ τὴν τοῦ ἐνοικοῦντος ἐν αὐτῷ χάριν] Vgl. VII 435 B τὸν πάντων δεσπότην ἐνοικοῦν ἔχοντας, II 675 C: Die Martyrer tragen Gott im Herzen: θεὸς ἐστὶν ὁ ταῖς τοιαύταις ἐνοικῶν ψυχαῖς.
- 356, 6 εἶχον ἐν αὐτοῖς λαλοῦντα Χριστόν] Vgl. II 470 D: τοῦ τον Χριστόν ἔχοντας ἐν ἑαυτῷ λαλοῦντα. I 285 D: Τοῦ λαλοῦντος ἐν τῷ Παύλῳ Χριστοῦ.
- 357, 4 Οὐρανὸν δι' ἑμὲ ἐτίνας κτέ] Chrysostomus zählt die Wohlthaten Gottes im Bereiche der Natur und der Gnade sehr oft in ähnlicher Weise auf I 148, I 543, III 471 ff., V 136—137, VI 274, VII 177, 295—296, 739, XI 641, XII 389.
- 358, 9 Πολλὰ ζητήσας ὁ προφήτης καὶ ἐμπεριελθὼν] Ähnlich schreibt Chrysostomus in der Erklärung zu diesem Psalmvers V 313 E: Περὶ πάντων ὧν ἀναπέδωκέ μοι. Τοῦτο εὐχαρίστων γνώμης τὸ περιέρχασθαι καὶ ζητεῖν. — Die Deutung des ποτήριον σωτηρίου als des eucharistischen Kelches führt Chrysostomus im Psalmcommentar als anagogische Deutung an, ohne sie abzulehnen, führt sie aber nicht durch, weil er sich dort an die historische Erklärung halten will; in der vorliegenden Homilie, die nur erbaulichen Charakter hat, ist sie gut am Platze; V 314 A: Οἱ μὲν οὖν κατὰ ἀναγωγὴν τὸ εἰρημένον λαμβάνοντες τῶν μυστηρίων κοινωνίαν φασίν. Ἡμεῖς δὲ τῆς ἱστορίας τέως ἐχόμενοι κτέ.

Salzburg.

Sebastian Haidacher.

Drei Ablassbriefe aus dem ehemaligen Dominikanerkloster in Würzburg zur Zeit des Beginns der Reformation und deren Würdigung. III. Julius II., dieser kunstfünige Papst, hatte schon 1507 einen Ablass ausgeschrieben und die Bußgelder zur Erbauung der Peterskirche in Rom bestimmt. Papst Leo X. erneuerte 1516 diesen Ablass zu demselben Zwecke und zwar sollte die Verkündigung auf 8 Jahre ausgedehnt werden; der Ablass von 1507 war in Deutschland mit Ausnahme von Osterreich nicht verkündet. Als Kommissäre für den Ablassvertrieb in Deutschland, Salzburg, Köln, Trier, Bremen, Kamien wickten der päpstliche Legat Arcimbaldi und später der Primas von Deutschland, der Erzbischof von Mainz, Albrecht von Brandenburg, der zugleich seit 1513 Erzbischof von Magdeburg, Administrator von Halberstadt und Kardinalpriester war. Er hatte sich im Sommer 1514 bittweise an den Papst gewendet, derselbe möge ihm die Verkündigung und den Betrieb des Ablasses für St. Peter auf die Dauer von 8 Jahren gestatten. Die eine Hälfte der Einnahmen sollte nach Abzug der Kosten der Kirchenfabrik von St. Peter, die andere dem Erzbischof zufallen, um seine Schulden zu bezahlen, welche er für die nach Rom zu entrichtenden Balliengelder bei den Juggern in Augsburg gemacht hatte. Unter dem 1. August 1514 erteilte Leo X. dieser Eingabe Albrechts ein Placet¹⁾. Bekannt ist, daß Tezel, der Leipziger Dominikaner, als Ablassprediger in Norddeutschland tätig war und Ende des Jahres 1516 oder zu Anfang des Jahres 1517 in den Dienst des Mainzer Erzbischofs Albrecht von Brandenburg trat. Bekannt ist auch Tezels Verhältnis zu Luther in Wittenberg. Was ihn schon 1510 hieher führte, werden wir später erfahren. Den letzten Ablass von 1516-17 hat Tezel in Süddeutschland nicht verkündigt. Wo Dominikanerklöster waren, sind diese durchschnittlich durch sogenannte Ablass-Instruktionen zur Verkündigung des Ablasses angewiesen worden.

Daß auch die Würzburger Dominikaner zur Verkündigung dieses Ablasses angehalten wurden, ist durch diesen Ablassbrief sicher. Zwar haben wir nicht mehr die erste Anweisung, die zweifellos schon Ende des Jahres 1516 oder Anfangs des Jahres 1517 erfolgt sein muß, weil 1516 erneuert wurde — wohl aber eine Ablass-Instruktion, die zuweilen eine Art Empfangsbescheinigung für abgelieferte Ablassgelder darstellt. Diese Ablassinstruktion setzt unbedingt voraus, daß schon vorher päpstliche Anweisungen durch Albrecht von Brandenburg oder auch

¹⁾ Cf. Dr. N. Paulus, Tezel l. c. S. 30. 31.